

ФІЛОСОФІЯ "ВЧИНКУ" КАРОЛЯ ВОЙТИЛИ

У статті розглядається проблема людини та вчинку з позицій філософської релігійної антропології Кароля Войтили, визначається динамічна опозиція "особистість – вчинок", яка відображає відношення між вчинком, що визначає особистість, і дією, яка безпосередньо співвідноситься з його виконавцем.

Сучасне соціальне життя позначається змінами і зрушеннями, котрі характеризуються світоглядними пошуками і переорієнтаціями. Тому питання людської сутності та природи людини, які вивчає філософська антропологія, набувають для науковців особливої гостроти та актуальності в епоху глобалізації. Не залишилася ця проблема і поза увагою видатного понтифіка, теолога та духовного наставника багатьох поколінь – Кароля Войтили, головним питанням філософських роздумів котрого були не відсторонено-абстрактні метафізичні сутності, а сама людина, неповторна особа в її унікальному, конкретному бутті.

Філософській спадщині Кароля Войтили (папи римського Івана Павла II) притаманна гуманістична спрямованість, він визнавав особистість первинною творчою реальністю і вищою цінністю буття, втілюючи і утверджуючи свої філософські ідеї та погляди протягом свого життя та духовної діяльності.

Прихід до філософії Кароля Войтили відбувся з одного боку, через релігійний досвід, а з іншого – через літературу, включаючи велику польську літературу романтичної епохи, а саме таких філософських поетів, як А. Міцкевич, Ю. Словацький та Ц. Норвід. Отже, джерелами його філософського мислення були література і віра. Але віра особлива, така, що формувалась на початку його особистісного становлення завдяки зустрічі з самородним містиком Яном Тирановським.

Філософські ідеї щодо розуміння сутності людини Кароль Войтила відобразив у таких фундаментальних працях про людину, як "Особа і вчинок", "Любов і відповідальність", "Віра і розум" а також великій кількості філософських статей, об'єднаних етичною і персоналістичною проблематикою.

Кароль Войтила виділяє два фундаментальні принципи (підходи) до вивчення та розуміння природи людини в історії розвитку філософської думки. Під першим – космологічним – він розуміє намагання пізнати людину "ззовні" як об'єкт, розглядаючи її природу і життя з позицій подібності людини до решти світу. Тут людина

© Сімон Д.П., 2009

розглядається як структурний елемент всесвіту, як один із предметів світу, видимо і фізично приналежний до нього [1: 7].

Ця позиція яскраво відображена у найважливішій філософській праці Кароля Войтили "Особа і вчинок" (1969 р.), в якій автор репрезентує філософію особи, спираючись на феноменологію Макса Шелера та звертаючись до християнського персоналізму, а саме, до Жака Марітена та Емануеля Мунье. Але це йому не вдається, оскільки Кароль Войтила і надалі залишається на позиціях традиційного розуміння, що ґрунтується на поглядах пізньоантичного філософа Аніція Боеція, який розумів особу як частину природи, окрему, але принципово не відмінну від інших сегментів сущого.

Незважаючи на це, Кароль Войтила будує певну філософію активності на протигагу пасивності. Йому вдається підкреслити суб'єктивність особи через протиставлення людини в дії людині, з котрою щось діється. Лише у вчинку, на думку Кароля Войтили, проявляється людина як особа-суб'єкт, здатний до розумного і вільного самовизначення. Класична філософія застосовує у даному контексті кілька латинських термінів: *actus humanus*, *actus voluntarius* і *actus hominis*. Хоч представлені типи активності стосуються людини, однак, лише перші два є актами специфічно людськими. Саме тому у згадуваному доробку "Особистість і вчинок" його філософ-неотоміст робить спробу через "вікно" вчинку краще розгледіти структуру людського існування. Зауважимо також, що людина, на його думку, є відповідальною тільки за вчинки, адже ми не можемо відповідати за те, над чим ми не владні.

Термін *actus humanus* є інтерпретацією вчинку як свідомої дії, тісно пов'язаної з філософією буття. Така інтерпретація репрезентує онтологічний зміст поняття "вчинок" та сукупність дійсних фактів, а саме таких які є суттєвими і глибинними. Вчинок як *actus humanus* сприяє мислиннєвій та пізнавальній актуалізації тих потенцій, котрі йому передують та знаходяться у його витоках. Концепція *actus humanus* є не тільки реалістичною та об'єктивістською, але і метафізичною. Вона сприймає свідомість як те, що *wporządkowane* у діяльність та буття людини, останнє з яких є буттям розумної природи [2: 13].

Вчинок – це свідома дія, яка передбачає виконання останньої з власної волі. Саме тому, словосполучення "свідомо дія" частково відповідає латинському терміну *actus voluntarius*, оскільки лише дія, що притаманна людській волі, є свідомою і відображає психологічний зміст "вчинку".

Також у згадуваній праці "Особистість і вчинок" Кароль Войтила звернув увагу на те, що дуже багато слів на тему специфіки діяння містить розмовна мова. Досить ясно можна розрізнити випадки, котрі

визначаються як такі, що "я роблю", і ситуації, коли "щось у мені робиться". Наприклад, вислів: "У мене болить голова" і сама драматична форма цього речення вказує на те, що людина є "тереном", а не винуватцем. В людині постійно щось відбувається: б'ється серце, тече в судинах кров, настають зміни матерії тощо. Можемо ці процеси усвідомлювати, відчувати пов'язаний з ними біль чи задоволення, можемо навіть певною мірою впливати на їх перебіг, але не можемо визначити їх як вчинок. Це швидше "діяння", якому підвладна людина. На відміну від нього, вчинком називається і в розмовній мові, і в етиці тільки таке діяння, яке людина усвідомлює та є його вільним винуватцем. Таким процесам ми підвладні нарівні з іншими істотами.

Вчинок – особливий момент у спогляданні особистості. Осмислення факту "людина діє" як динамічної опозиції "особистість – вчинок" повністю розкриває себе в пізнанні. Однак у межах цієї кон'юнкції залишається проблема власне відношення між "особистістю" та "вчинком". Вчинок, без сумніву, - це дія [działanie]. Дії відповідають різноманітні її виконавці [działaczy]. Але все ж таки, якщо дія співвідноситься з виконавцем дії, то вчинок – тільки з особистістю. В такому розумінні вчинок визначає особистість [2: 5].

Це є фундаментальною опозицією "особи" і "вчинку".

Також Кароль Войтила звертається до традиційного розрізнення суб'єктів через спільноти, до котрих вони належать. Адже спільноти бувають автентичні – це народ та родина і спільноти штучні, тобто, по суті, несправжні, всі інші.

Досвід та інтелектуальне осягнення особистості у вчинку відбувається особливим чином через те що, вчинку слугує моральна цінність. Моральність складає його внутрішню властивість, невідому тій дії, котра передбачає інших виконавців дії за межами особистості. Лише морально окреслена дія, котра передбачає виконавця як особистість, на нашу думку, може називатися вчинком.

На відміну від космологічного підходу щодо розуміння людини в історії філософсько-антропологічної думки простежується ще один підхід, який полягає у намаганні збагнути природу, життя та покликання людини, спираючись на її унікальність та неповторність. Саме такий підхід є персоналістичним і спирається на фундаментальне поняття особи. Тут головним є прагнення пізнати людину з "середини", побачити не лише зовнішні, видимі аспекти людського життя, але й заглибитись у внутрішній вимір існування і там відшукати джерело неповторності [1: 3]

Кароль Войтила стверджує, що "людина за своєю суттю не допускає редукування", обґрунтовує переконливо в первинній неповторності людської істоти, в тому, що принципово і неможливо звести до "світу" і до природи. Синонімом "того, що не піддається редукції" в людині,

іноді виступає суб'єктність, тобто здатність особи бути центром і джерелом нових актів, дій та вчинків. Таку назву має одна із статей К. Войтили: "Суб'єктність і те, що не піддається редукції в людині". Щоб образ людини був правдивим і повним, необхідно спиратися на обидва підходи – і космологічний, і персоналістичний тип розуміння, доповнюючи один одного [1].

Особливого, ключового значення в розумінні людини Кароль Войтила надає категорії переживання, чи пережиття як "того, що не піддається редукції" як незвідимого елемента. Адже особа як суб'єкт переживає свої вчинки, свій досвід, а разом з цим і свою власну суб'єктність. У переживанні "відкривається ціла особова структура самовизначення, у якому людина віднаходить своє "я" як "я" того, хто себе посідає і над собою панує, хто принаймні може і повинен себе посідати і над собою панувати".

Мислитель підкреслює, що людина сама собі одночасно дана і задана, і в такий спосіб постає сама перед собою у своїх вчинках і у своєму сумлінні. Людина "постає перед собою як та, хто завжди є завданням для себе самого, як той, хто мусить завжди підтверджувати, перевіряти і таким чином ніби завжди "здобувати" динамічну структуру свого "я", дану йому як "самопосідання" і "самопанування".

Кароль Войтила стверджує, що внутрішній досвід кожна людина здобуває через переживання вищих моральних цінностей, добра чи зла: "Моральність фундаментальним чином вказує на персоналістичний вимір людини". Моральність є фундаментальним вираженням трансценденції, притаманної особовому "я", адже як зазначає філософ, "...людина як особа реалізує себе лише тоді, коли переростає себе у напрямку цінностей, що приймаються у правді і тому реалізуються з глибоким почуттям відповідальності" [1].

Із такого розуміння людини виникає ще одна вузлова, антропологічна проблема, яку розглядає Кароль Войтила – питання про участь та відчуження в людському бутті. У праці "Участь чи відчуження?" досліджуються два типи соціальних зв'язків: зв'язок типу "я" – "інший", в якому вражається міжлюдський зв'язок, і другий зв'язок типу "ми", в якому у різний спосіб виражається суспільна спільнота. Ситуація "я" – "інший" – це завжди конкретна, єдина та неповторна ситуація переживання "іншого" як "ближнього", як "іншого я". Таким чином витворюється участь у людськості інших людей, ближніх. Участь "починається з усвідомлення факту людськості певної людини, яка не є мною, а є однією з інших, а довершується через пережиття іншого "я" як особи. Участь означає засадничу персоналізацію стосунків людини до людини". В такому переживанні іншого як особи "я" максимально наближаються до того, що є визначальним для її "я" як єдиної і неповторної реальності людини.

Кароль Войтила визначає, що участь у ставленні до кожної людини постає перед кожним із нас як завдання. Те, що ми окреслюємо, як євангельську заповідь любові, у своїй засадничій основі "містить заклик до пережиття іншої людини як іншого "я", тобто заклик до участі в його людськості – сконкретизований у його особі, подібно до того, як моя людськість є сконкретизована у моїй особі", - наголошує Кароль Войтила. Такий заклик мислителя співзвучний моральному категоричному імперативу І.Канта. Філософ-неотоміст наголошує на тому, що заповідь любові лише вказує на те, що кожна людина повинна постійно ставити собі завдання дійсної участі у людськості інших людей, тобто переживати іншого як "я", як особу. Це означає, що імпульс, який виражається зовнішньою поведінкою людини повинен мати першопочаток зсередини.

Відчуження Кароль Войтила розглядає як протилежність участі: "Відчуження означає ніщо інше, як заперечення участі, послаблення чи навіть знищення можливості переживання іншої людини як "іншого я", а через це і певне спустошення ситуації "я" – "інший"". Відчуження, стверджує мислитель, це такий стан людини, у якому вона нездатна переживати іншу людину як "інше я". Подібних прикладів вистачає і в повсякденному, і в суспільному житті. Кароль Войтила з усією гостротою ставить питання: "чи не є часом під загрозою відчуження уся наша цивілізація, особливо атлантична з її пріоритетами вигоди і техніки?

Участь і відчуження виявляються також у стосунках типу "ми" – тобто у спільноті людей, що між собою в певний спосіб пов'язані і становлять певну єдність. Участь тут полягає у тому, що людина, існуючи та діючи спільно з іншими, таким чином сповнює саму себе. К. Войтила протиставляє засади персоналізму індивідуалізму та тоталітаризмові, "тому що обидві ці концепції нищать в людській особі можливість і певною мірою саму здатність участі. Вони позбавляють людину права на участь". Індивідуалізм і тоталітаризм, стверджує мислитель, є знаряддями відчуження.

Головним прагненням особи є самосповнення, яке досягається на основі діяння та існування "спільно з іншими". Відчуженням є все те, що позбавляє людину можливості саме такого самосповнення. К. Войтила пов'язує відчуження з недосконалими, дефективними устроями – суспільним, економічним, політичним, міжнародним. І критерієм поліпшення таких устроїв, за думкою мислителя, може слугувати лише критерій персоналістичний.

Отже, філософські погляди та переконання Кароля Войтили, обґрунтовані у його працях і утверджені усім його життям, вказують нам шлях "до подолання відчуження і до розбудови різних сфер людського життя у вимірах участі. "Я переконаний, - говорить Кароль

Войтила, - що таким ключем і надалі залишається євангельська заповідь любові."

Людське життя є постійним духовним зусиллям. Людина живе, поки напружено утримує "метафізичний" вимір свого буття – щось надприродне, штучне, що не має природних підстав. Людське життя – це прагнення утриматись в "режимі" істинного буття, де людина є вільною, люблячою, доброю, живе "по істині". В людському світі ніщо не існує саме по собі, все тримається тільки на зусиллі: зусиллі бути людиною, ніколи і ні в чому не опускається нижче максимуму, на який ти здатний як людина.

Список використаних джерел та літератури

1. Олексик Л. Філософська заповідь Кароля Войтили / Л. Олексик, Б. Олексик // Сучасність.– 2005. – С. 7-8.
2. Vatican II. Constitution pastorale Gaudium et Spes. L'Eglise dans le monde de ce temps [Text] : Traduction elaboree par les soins de l'Episcopat francais. Introduction, notes et index analytique = Второй Ватиканский собор. Пасторская конституция "Gaudium et spes" (Радость и надежда) : [перевод, подготовленный стараниями французского епископата. Введение, примечания и аналитический указатель]. - Paris : Spes, 1966. - 386 p.

D.P. Simon. Filozofia "uczynku" Karola Wojtyły.

W artykule rozpatrywany jest problem człowieka i uczynku z pozycji filozoficzno-antropologicznej Karola Wojtyły, zaznaczona jest dynamiczna opozycja "osobowość - uczynek", który odzwierciedla stosunek między uczynkiem, który wyznacza osobowość i wydarzenie, które bezpośrednio odnosi się do wykonawcy.

D.P. Simon. Philosophy of "Action" by Karol Voytula.

The article considers the problem of person and action from the position of the philosophic religious anthropology of Carol Voytula. It determines a dynamic opposition "personality – action", which expresses the attitude between the action and the deed, where the first serves to determine the personality and the last therefore is correlated with its doer.